

ГЕОГРАФІЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ КОНФЛІКТУ: НАУКОВА КОРЕКТНІСТЬ МЕТОДИЧНОГО АПАРАТУ

Постановка проблеми. Онтологія конфлікту здавна цікавила фахівців різного профілю: у першу чергу філософів, а також психологів, соціологів, політологів, культурологів та представників багатьох інших гуманітарних галузей знань. Особливе місце у вивченні природи конфліктів посідають математичні вишукування, особливо в галузі теорії ігор. Певна розпорошеність та різнорідність наукового знання про природу конфліктів невипадково викликала потребу в його узагальненні та систематизації.

Отже, на певному етапі розвитку науки виникла потреба в розробці єдиного вчення про конфлікт. Першою спробою зробити це прийнято вважати працю американського вченого Кеннета Боулдінга «Конфлікт і захист: загальна теорія» [10], в якій він виклав основні положення своєї концепції «Загальної теорії конфлікту». На думку вченого, конфлікт – є всезагальною й універсальною категорією, що має однакові етапи, функції та способи розв'язання незалежно від середовища та умов виникнення. Хоча цю ідею було запропоновано науковій громадськості ще півстоліття тому, змушені констатувати, що витворення «Загальної теорії конфлікту» не мало значних результатів і триває досі.

Дещо пізніше західних досліджень в галузі теорії конфліктів, проте в значній мірі незалежно від них, серед пострадянських наукових кіл набуває популярності міждисциплінарний напрям досліджень, що набув назви «конфліктологія». Цей термін не вживається західними науковцями і є результатом витворчості в більшості своїй російських авторів. Можна припустити, що конфліктологія виникла в результаті наукових пошуків відповідей на виклики часів занепаду радянської системи – деволуційні рухи та

численні етнополітичні конфлікти на теренах стагнуючої тоталітарної держави. Конфліктологія мала доволі поживний ґрунт для свого розвитку і пізніше – в пострадянських реаліях новоутворених незалежних держав як міждисциплінарний напрям дослідження конфліктів. Однак, принагідно зауважимо, що досі не існує загально визнаного уявлення про предмет конфліктології. У цій науковій розвідці ми спираємося на визначення Пірен М.І., за якою «конфліктологія – це наука про зіткнення, проблемне функціонування особи, людського суспільства, природи, про взаємодію людини і природи» [6].

Аналіз останніх публікацій та досліджень. Для вітчизняної географії конфліктологічна проблематика, на відміну від західних географічних шкіл, є порівняно новою. Протягом останніх двох десятиліть на пострадянських просторах відбулося кілька наукових географічних форумів, котрі були присвячені теоретико-методологічним та прикладним аспектам наукового напрямку, що набув назви «геоконфліктологія». Основну увагу при цьому було приділено географічним чинникам виникнення конфліктів, просторовій еволюції та організації конфліктів, типізації конфліктів з географічних позицій. Особливої актуальності на межі тисячоліть набули дослідження конфліктів, що розгортаються в суспільно-територіальних системах різного рангу.

Актуальність цього напрямку географічних досліджень була неодноразово підтверджена в доповідях провідних географів під час Міжнародного географічного конгресу (ФРН, м. Кельн, 26–30 серпня 2012 р.), де тема ризиків і конфліктів у сучасному глобалізованому світі була винесена в ряд ключових [11].

Оцінюючи розвиненість географічних досліджень конфліктів за допомогою галузево-наукового підходу, стає очевидним, що найбільшого розвитку тема конфліктів набула в політичній географії та геополітиці, де вона активно опрацьовується протягом кількох десятиліть. Проте вивчення різних аспектів конфліктної взаємодії об'єктів у географічному середовищі представниками згаданих напрямків здійснюється, головним чином, на рівні

значних територій та ареальних форм просторової організації, в той час як конфліктам в масштабах окремих поселень або їх груп, на нашу думку, не приділено належної уваги.

Географічне дослідження конфліктів не обмежується нині тільки областями політичної географії та геополітики. Усе більшою актуальності набувають дослідження конфліктів у галузі природокористування [7], вдосконалюються способи їх картографування [9]. Нині серед дослідників конфліктів найактуальнішою темою стали трагічні події на сході України [2, 4].

Формулювання мети і завдань. Метою цієї наукової розвідки є висвітлення можливостей методичного апарату географії та суміжних наук в дослідженні конфліктів, а також порівняння ефективності різних методичних підходів при дослідженні конфліктів з позицій географічної науки.

Виклад основного матеріалу дослідження. У наукових уявленнях сьогодення розвиток складних систем, тобто відкритих й здатних до самоорганізації, не є можливим без суперечностей, що його супроводжують і зумовлені структурною, функціональною та динамічною складністю цих утворень. Це цілковито стосується і територіальних систем як об'єкта географії.

Так, структурна складність систем зумовлює «вертикальні» та «горизонтальні» суперечності між ієрархічно різними елементами; функціональна складність викликає суперечності, пов'язані з якісно різною, а іноді протилежною, спрямованістю процесів функціонування системи; динамічна складність породжує суперечності дисонансно-резонансного характеру, пов'язані з аритмічністю процесів, незбігом їхніх часових параметрів та несинхронізованістю взаємозалежних процесів. Найгострішими проявами таких суперечностей є конфлікти.

У процесі накопичення й узагальнення людством наукового знання стає все більш очевидним, що концепти «розвиток» та «конфлікт» перебувають в діалектичній єдності. З одного боку, конфлікт позірно заперечує розвиток, а з іншого – виступає невід'ємним його атрибутом і навіть необхідною умовою. Серед усієї множини сучасних наукових визначень конфлікту найбільш

прийнятним для умов нашого дослідження ми вважаємо наступне: конфлікт – це «протидія двох або більше суб'єктів, а іноді процесів, що претендують на зумовлюваний ними стан дійсності» [3].

Так, конфліктуючими сторонами в суспільно-територіальній системі можуть виступати суб'єкти господарської діяльності, органи управління, суспільні групи, окремі особи і навіть технічні системи. У такому випадку, конфлікт слід розуміти як протидію властивостей двох або більше суб'єктів, а іноді процесів, що претендують на визначення ними певного стану дійсності.

Особливо важливою для географічного дослідження конфліктів є та обставина, що кожний конфлікт має як деструктивні, так і конструктивні функції. Проте «конструктивність» і «деструктивність» функцій конфлікту та, особливо, його наслідків мають значний суб'єктивний зміст. Для уникнення суб'єктивізму в подібних дослідженнях пропонуємо розглядати функції та наслідки конфліктів, що відбуваються в межах певної суспільно-територіальної системи, на вищих рівнях територіальної організації суспільства – регіональному та національному. Доцільним є також застосування методу експертних оцінок.

У сучасній конфліктології одним з найбільш перспективних методів дослідження конфліктних ситуацій є системно-ситуаційний аналіз [1]. За такого аналізу, саме конфліктна ситуація є основною одиницею дослідження, що має певні змістові й динамічні характеристики.

Однак, на наш погляд, найефективнішим методом виявлення і упередження конфліктних ситуацій розвитку територій є їхній моніторинг, тобто метод чисельного аналізу конфлікту на основі низки контрольованих параметрів. Цей метод свого часу було вдало застосовано при аналізі реальних міждержавних конфліктів С.Ю. Закожурніковим [5]. Крім сигнальної функції моніторингу, формалізована система аналізу структури конфлікту має елементи експертної системи, надаючи користувачеві додаткову інформацію, засновану на досвіді вивчення загальних закономірностей розвитку. З метою підвищення достовірності методу чисельного аналізу, а також інтерпретації його

результатів, його застосування доцільно поєднувати з формалізованою системою аналізу структури конфлікту, в якій чисельному аналізу відводиться сигнальна роль. Недоліком запропонованої системи моніторингу є слабка забезпеченість кількісної оцінки фіксацією якісних змін у структурі конфлікту. Основною складністю ефективності такої системи є діагностика основних параметрів конфлікту, що тільки зароджується. Об'єктивна складність виявлення подібних тенденцій пов'язана, по-перше, з тим, що конфліктогенні тенденції дуже часто виникають і розвиваються на тлі «інформаційного шуму», а по-друге, недостатньо чітко опрацьований механізм їхнього розпізнавання серед безлічі локальних суперечностей.

Національна статистика не передбачає збору та опрацювання даних щодо конфліктів, а, між тим, параметризація й формалізація процесів конфліктної взаємодії є першочерговим завданням в межах географічного дослідження конфліктів. Існуюча статистика, що відображає криміногенну ситуацію в населених пунктах розкриває конфліктність лише частково, і переважно стосується міжособистісних конфліктів. Добір кількісних показників просторового розвитку, що представлені в національній системі статистики України, на нашу думку, неодмінно призведе до «ефекту Уробороса». Тобто намагання виявити серед статистичних показників передумови того чи іншого конфлікту, призводитимуть до «препарування» його наслідків, т.я. неможливо досліджувати динамічне явище в статичних умовах.

На наш погляд, для потреб конкретного географічного дослідження конфліктів на певній території є можливим використання наступних методів: методу контент-аналізу – для збору первинної інформації; методу ранжування – для систематизації зібраної кількісної інформації; методу івент-аналізу – для корекції та валідизації отриманих результатів. Також Особливого значення при дослідженні конфліктів набувають давні географічні методи, такі як описово-географічний, історико-географічний та порівняльно-географічний.

Висновки і перспективи подальших розвідок з цього напрямку. У результаті цієї короткої наукової розвідки можемо зробити наступні висновки і узагальнення:

При дослідженні конфліктної взаємодії на конкретній території доволі ефективними виявляються класичні спеціальногеографічні методи: описово-географічний, порівняльно-географічний та історико-географічний. Зумовлено це тим, що, по-перше, конфлікт як явище в сучасній науці має вже усталену схему опису, котру видається можливим адаптувати до потреб географії. По-друге, акумульована база описів конфліктів на конкретній території створює широке поле для компаративістики. Стають можливими не тільки порівняння конфліктів, що відбуваються в межах різних територіальних систем, а порівняння різночасових конфліктів.

Використання методу районування при дослідженні конфліктів матиме певні особливості, т.я. при дослідженні конфліктів використання категорій спеціалізації території, наявності центру, а також виділення меж районів матиме, на нашу думку, методологічні обмеження. Більш прийнятним для потреб географічного дослідження конфліктів нам видається зонування території за кількісними і якісними характеристиками конфліктів.

Також можемо виснувати, що картографічний метод дослідження конфліктної взаємодії на території дозволяє відобразити: ареали поширення конфліктів різного типу на певній території, ступінь конфліктності, динаміку перебігу того чи іншого конфлікту. У цьому контексті, особливо цінним для нас є досвід історичної науки, а саме – створення історичних карт конфліктів.

Проте необхідно враховувати, що при безоглядному використанні географічних методів в дослідженнях конфліктів створюється загроза редуccionізму. Спрощений погляд на конфлікт як систему може загрожувати науковою некоректністю отриманих результатів. На нашу думку, географічне дослідження конфліктів потребує широкого залучення методів суміжних галузей знань та інших наук. За умов відсутності в національній статистичній системі даних, що безпосередньо, або ж опосередковано характеризували б

конфліктність в населених пунктах та за їх межами, збір даних для потреб дослідження, на нашу думку, має ґрунтуватись на івент- та контент-аналізі, системно-ситуативному аналізу та групі інших соціологічних методів дослідження конфліктної взаємодії.

Література:

1. Анцупов А.Я. Словарь конфликтолога / А.Я.Анцупов, А.И.Шипилов. – М.: Эксмо, 2010. – 656 с.
2. Асланов С. Етнополітичний конфлікт (гібридна війна на Сході України) як наслідок регіональної етнонаціональної політики // Віче. Журнал Верховної Ради України. – 2015. – № 14. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.viche.info/journal/4822/>
3. Всемирная энциклопедия. Философия. – М.: АСТ, 2001. – 1312 с.
4. Додонов Р. Криза, війна чи конфлікт – як коректно називати події на Сході України? // Схід. Аналітико-інформаційний журнал. – 2015. – № 2 (134). – С. 107–112.
5. Закожурников С.Ю. Анализ Фолклендского конфликта // Рабочие тетради. Дипломатическая Академия МИД РФ. – 1992. – №6. – С. 49–56.
6. Пірен М.І. Конфліктологія: Підручник. – К.: МАУП, 2003. – 360 с.
7. Петрушенко М.М. Оцінка еколого-економічних конфліктів із урахуванням чинника безпеки // Регіональна економіка. – 2012. – № 4. – С. 115–122.
8. Топчієв О.Г. Суспільно-географічні дослідження: методологія, методи, методики. – Одеса: Астропринт, 2005. – 632 с.
9. Швець О.Б. Географічний зміст вивчення соціокультурних конфліктів // Український географічний журнал. – 2011. – № 3. – С. 52–56.
10. Boulding K. E. Conflict and defense: a general theory. – New York: Harper & Brothers, 1962. – 349 p.
11. IGC COLOGNE 2012 – 32nd International Geographical Congress Cologne/ 26–30 August 2012 / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://igc2012.org/frontend/index.php>
12. Ley David. A Social Geography of the City / Harper & Row series in geography. – New York: Harper & Row, 1983. – 449 p.